

Távol, mégis együtt

BESZÉLGETÉS CZINE MIHÁLYAL A NAGYVILÁG MAGYARJAIRÓL

A totalitárius társadalmak alighanem a kisebbségekkel szemben voltak a legtűrelmetlenebbek. Idegen testként kezelték őket, és igyekeztek megszabadulni tőlük. Erre Románia (volt) a legjobb példa. Csakhogy az olvasztókemencék nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, valamiféle csoda folytán elég alacsony határfokkal működtek. Most, hogy a régi struktúrák összeomlottak, ki mondható: a nemzeti kisebbség a nemzet része. Természetesen ez nem jelenti az országhatárok (erőszakos) megváltoztatását, ők továbbra is az illető országok lakosai, állampolgárai, a földrajzi haza és a szellemi haza az ő esetükben két külön dolog. Örvendetes viszont, hogy megszűnőfélben van az elmúlt évtizedekre jellemző fizikai és szellemi elzártság: az emberek szabadabban utazhatnak, könnyebbé vált a szellemi értékek cseréje is. Nyitott kérdés marad azonban, hogy az átmeneti időszak ingoványán miként fognak átjutni, mit hoz számukra a jövő?

— *A kisebbségeket és a szórványmagyarságot messzi tájakon is felkereső tudós, irodalomtörténész, Czine Mihály milyennek látja helyzetüket, jövőjüket?*

— A történelem hozta így, hogy a földrajzi haza és a szellemi haza nem feltétlenül esik egybe. Illyés Gyulának volt egy képe, amely szerint a magyar irodalom ótágú síp. Még több ágú. Illyés azzal számolt, hogy Magyarországon, Romániában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Nyugaton van magyar irodalom. De hiszen van Kárpátalján is, és Nyugat nagyon sok földrajzi helyet jelent: Ausztriát, Németországot, Norvégiát, Svédországot, Angliát, Észak-Amerikát, Kanadát, Dél-Amerikát, Ausztráliát, szinte az egész világot. Tréfásan mondotta valaki, aki a világot járja, hogy két nyelv van, amelyekkel a legtöbbször találkozott: a tört angol és a magyar. Nem világnyelvet jelent ez, természetesen, hanem azt, hogy annyi felé szóródott a magyarság. Illyés képe itt is eligazító, hisz minden harmadik magyar Magyarország határán kívül él. Itt merül fel a nagy kérdés: hogyha kívül él, ha román, amerikai vagy chilei állampolgár, mi köze van a magyarsághoz? Magyar-e még, vagy már nem is magyar?

— *Erről valóban sokat vitatkoznak. Különbözőképpen ítélik meg nemcsak a politikusok, hanem a köznapi emberek is. Pedig igencsak szükség lenne egy egységes szemléletre, hiszen a különböző értelmezések veszélyes következtetésekre is juthatnak.*

— Az anyanyelvi közösségtől nagyon távol élő ember megőrizheti ugyan magyarságát, nyelvét is megtarthatja, de fiai, unokái már nem bizonyosan. Még a legjobb szándék ellenére sem.

Trianon után alakult így a magyarság helyzete, hisz addig mindenki, aki magyarnak vallotta magát, Magyarország területén élhetett. Természetesen nem feltétlenül élt Magyarországon. Ha kedve volt, elmehetett Amerikába, és vissza is jöhetett. De 1920 után alaposan megváltozott a helyzet, hiszen Erdély, az egykori Felvidék, az egykori Délvidék, sőt az egykori Nyugat-Magyarországból is egy rész más államhoz került. Ez történelmi tény. Az ott élő magyarság nem maga választotta, hol akar élni. Ahogy egy Ausztriában élő magyar mondotta: nem ők változtatták meg a határt, Magyarország hagyta el őket. Igazában nem

Magyarország hagyta el, mert nem szívesen hagyta, nem örömmel hagyta, hanem a történelem hozta így.

— *A történészek, gondolkodók mellett a történelmi Magyarország „szét-
esése” által okozott traumák etikailag alkalmasint az írókat foglalkoztatták,
nyugtalanították leginkább . . .*

— Ezzel a kérdéssel már Tamási Áron mint erdélyi, Illyés Gyula és Németh László mint Magyarországon élő gondolkodó és sokan mások is szembenéztek. Hadd utaljak itt Tamási Áronra, hiszen ő a saját bőrén érezte, hogy mit jelent az ilyen változás. Ő azt mondta, hogy az ő szülőföldje földrajzilag különvált Magyarországtól. Valamikor Erdély Magyarország legkeletibb része volt, 1920 után Románia közepe lett. De ez nem azt jelenti, hogy a szellem is különvált volna, mert egy égbolt feszül a bárhol élő magyar fölött. Ugyanezt fogalmazta meg Illyés Gyula és Németh László a maga módján, és Kodály a maga zenei gondolkodásával: a politikai határ bárhol húzódhat, a térképet át lehet rajzolni (sajnos, át is szokták rajzolni időről időre), de a nép lelkülete nem a pillanatnyi határ nyomát viseli, hanem ezer évnek vagy még nagyobb időnek a szellemi, történelmi örökségét. Mert hiszen azt a dalt, hogy *A csitári hegyek alatt régen leesett a hó*, ugyanúgy énekelik Székelyudvarhelyen, mint a mostani Szlovákia területén lévő Csitáron, Montréalban vagy Miamiában, ahol épp nemrég jártam.

A '45 után felnövő magyar értelmiség ugyanazzal a kérdéssel szembetalálva magát, hasonlóképpen fogalmazott. Gondoljunk Csoóri Sándorra, aki az egységes magyar szellemiség gondolatát istápolja, és Sütő Andrásra, hogy megint Erdélyt idézzem, aki azt mondotta, hogy a bárhol élő magyar felett egy szellemi égbolt feszül.

Illyés Gyula gondolatát kapcsolnám még ide, a *Haza a magasban* eszméjét. Eszerint amíg az ember Petőfit tudja idézni, Berzsenyit dörmögi az éjszakába, addig otthon érezheti magát a nagyvilágban. Biztosan érzékeli, hogy fölötte milyen csillagok járnak, s hogy a talpa alatt a föld megtartó erő. Abban az értelemben rokon ez a gondolatkör, hogy egyazon szellemiség összefoghatja a bárhol élőket, és magyarok maradhatnak Bukarestben, New Yorkban, Prágában és Belgrádban is. Vagy hogy magyar történelmü városokat említek, Kolozsvárott, Székelyudvarhelyen, Pozsonyban, Kassán, Szabadkán, és természetesen Budapesten. Vagy Nyírmeggyesen, az én szatmári szülőfalumban.

— *Viszont a magyar szellemiség fölöttünk feszülő égboltját számos veszély fenyegeti.*

— Sok minden veszélyezteteti. Már maga a pusztta tény is, hogy földrajzilag szétdarabolt egy népcsoport. Ha semmilyen erőszak nem létezne, a szétdarabolt-ság egymagában is az egységes szellemiség ellen hat. Aki például Bukarestben él, az nem magyar feliratot lát, nem magyar szót hall maga körül. Ez ugyanúgy érvényes New Yorkra vagy Moszkvára is. A lehetőségek korlátozódnak, a dolgok rendje szerint.

De sajnos, ennél többről van szó. Erre az elmúlt időszak román politikája volt különösen beszédes példa. Románia mindent megtett azért, hogy az erdélyi magyarság elszakadjon az összmagyar szellemiségtől. Ezt tette akkor, amikor nem engedte, hogy a magyarországi rokon az erdélyi rokont könnyebben meglátogathassa, a nem rokon pedig még ennél is nehezebb helyzetben volt, neki szállodában kellett lakknia. Ezt tette, amikor nem engedte meg a magyar folyóiratok Erdélybe jutását, az erdélyi magyarság Magyarországra látogatását, magyarországi könyv sem juthatott el Romániába, csak bizonyos feltételek mellett.

Úgy nőttek fel nemzedékek, hogy Illyés, Németh László műveit, Nagy László írásait nem ismerhették meg. Holott az lett volna a természetes, hogy a színház iránt érdeklődő budapesti elmeheessen Kolozsvárra, Marosvásárhelyre megnézni egy bemutatót. Én sem láttam egyetlen bemutatót sem Kolozsváron és Marosvásárhelyen, pedig ez az én szakmámhoz, az irodalomtörténethez hozzátartozik. És fordítva, hogy egy Kolozsváron vagy másutt élő magyar ember ugyanúgy eljusson egy budapesti vagy szegedi bemutatóra.

— *Pedig régebben így volt.*

— A század elején pesti újságírók elmentek Berlinbe, Párizsba megnézni egy kiállítás, színházi bemutatót. Nagyváradról, Aradról „színházvonalatok” jártak Budapestre. Ez megszűnt. A Ceaușescu nevéhez fűződő politika szándékosan szakította szét a szálakat, elszigetelte a romániai magyarságot az összmagyarságtól, mindenekelőtt a magyarországi magyarságtól. Ilyen tendencia persze nemcsak Romániában volt, másutt is, ha kisebb mértékben is. A szabad utazás lehetőségei részben maguktól megszűntek, mert mégiscsak szigorodott a határ, más volt a pénz. A szomszédos Szlovákiában is volt idő, amikor csak központi engedély alapján lehetett meghívni egy magyarországi művészt vagy tudóst, hogy előadást tartson a szlovákiai magyaroknak. Ezek a tényezők voltak, hatottak, részben máig is léteznek. Még szomorúbb, hogy újra is termelődnek. Egy sor jel arra utal — mindenekelőtt romániai viszonylatban, de Jugoszláviában is, a szerbiai részen, a Vajdaságban —, hogy ezek a korlátok újra felépültek vagy épülőben vannak. Remélem, hogy nem lesznek véglegesek, mert ellene vannak minden világtendenciának. Hiszen a világban az egységesülés látszik előretörni, az információk szabad áramlása, a kölcsönös érdeklődés, az ízlés szabad mozgása van kiépülőben. Lehetetlen, hogy éppen ebben a térségben, a Kárpát-medencében ezt tartósan meg tudják akadályozni. Remélem, hogy mindez csak átmeneti — bár súlyos — korlátozás, és a jövőben feloldódik.

— *Kedvező jelek is észlelhetők?*

— Nemrég Szlovéniában jártam, és azt tapasztaltam, hogy a szlovéniai magyar kisebbség — 10 000—15 000-nyi lehet a számuk — valóban a szabadság és az egyenlőség jegyében tájékozódhat, élhet. Az iskolákban kétnyelvű az oktatás: szlovénul és magyarul tanulnak és beszélnek a gyermekek az órákon. A tanítás két nyelven folyik. Pár esztendővel előbb is voltam Szlovéniában, és március 15-én hallottam Petőfi-verseket szlovén gyermekektől magyarul, és magyar gyermekek mondták Petőfit szlovénul. És nem csak Petőfit.

Kárpátalján az utóbbi időben megalakult a magyarok kulturális szövetsége, visszaállítják a történelmi emlékműveket, például Petőfi-, Illyés Gyula-szobrot avattak, és Rákóczi idézõ emlékművet állítottak fel. Annak az Illyés Gyulának emeltek szobrot, aki az elsők között hívta fel a világ figyelmét a nemzetiségi kérdésre.

— *Hogy ítélik meg a Magyarországon kívül élő kisebbségek a magyar szellemiség egységét, milyen a magyarságképük?*

— Más-más módon, különböző színekkel, árnyalatokkal tarkítva, mégis van bennük valami közös. Bárhol éljenek is, Romániában, Kárpátalján vagy Amerikában, valamennyien úgy érzik, hogy ők ugyanúgy örökösei a magyar kultúrának, mint a Budapesten élők. A világ különböző részein élő magyarokkal beszélgetve kiderült, hogy Budapestet ugyanúgy az övékének érzik, tudják, mint az itteniek. De ugyanúgy említik Kolozsvárt, Ungvárt, Szabadkát is, mint a magyar kultúrának a részeit. Ez is nagy öröm.

gás eredménye, de a véletlenek is közrejátszanak benne. Például most Kárpátalján erősödött meg rendkívüli módon az irodalmi és művelődési élet, viszont Erdélyben, ahol korábban igen erős szellemi élet volt tapasztalható, az utóbbi években a kérdőjelek, a megrendülések szaporodtak. Most a decemberi forradalmas napok óta újra ígéretes a szellemi élet. Jugoszláviában változatos a kép. A szlovéniai részen derűs bizalom uralkodik, ezzel szemben a Szerbiához kapcsolódó vajdasági részeken most letargikusabb a hangulat.

Amerikában, ahol az elmúlt hetekben jártam, Magyarország mostani útját rendkívül derűsen ítélik meg. De tudom, hogy más amerikai helyeken vagy csoportokban úgy látják, hogy Magyarország a bizonytalanság és a mozdulatlanság állapotában van. Elégedetlenek azokkal a változásokkal, amelyeket itthon tapasztalnak.

— *Az idősebbek a borúlátóbbak?*

— Nem annyira generációk szerint oszlanak meg a vélemények, hanem inkább a politikai elképzelés, a baráti kör, a személyes tapasztalat határozza meg a véleményalkotást, az, hogy milyen információkhoz jutnak, kitől mit hallanak, és abból mit fogadnak el. Mint ahogy itthon is többféle Magyarország-kép létezik: egyesek szerint mégiscsak előre megyünk, mások viszont úgy vélik, hogy a kedvezőtlen tendenciák kezdenek felerősödni. E tekintetben a sajtó sem egységes. Én azt gondolom, ha a különböző nézeteket összeadnánk és meghúznánk az eredőt, kedvező képet kapnánk. A magyarság iránti érdeklődés, a magyar hagyománynak a megtartására irányuló szándék erősödőben van.

— *Vajon a kisebbségekre is derűsebb napok köszöntenek?*

— Bizonyára igen, bár sok kedvezőtlen jel is mutatkozik. Mert a letűnt kommunista rendszerek a kisebbségeknek perspektivikusan nem kedveztek ugyan, de valamelyes korlátot azért szabtak a sovinizmusnak. A kisebbség is kapott a sajtójához valamennyi pénzt, neki is engedtek bizonyos mozgásteret, biztosítottak valamilyen védelmet a túlságos gorombaságok ellen. Erdélyben Ceaușescu akármilyen elgondolással (tudjuk, hogy a legrosszabbal) volt is a kisebbségekkel szemben, egy kisebbségit nem lehetett csak úgy megverni az utcán, vagy ha megverték, ott volt a rendőr, aki esetleg a védelmére kelt, vagy legalább mutatta, hogy védelmére jön. Most ez megszűnt.

Abban az időben erősen korlátozták a magyarországi lapok bemenetelét Erdélybe, de Romániában voltak bizonyos lapok, folyóiratok, amelyekre az állam pénzt adott. Kevés lap jelent meg, de valami pénzük csak volt rá. Ez Csehszlovákiára, Jugoszláviára és a többi szomszédos országra is érvényes. Az állami finanszírozás megvonásával megszűnt a kisebbségi lapok támogatása is. A kisebbségek lapjai veszélybe kerültek. Kevés a példányszámuk, nem gazdagok.

A könyvkiadással ugyanaz a helyzet. A kisebbségek könyvkiadása korlátozott volt, de az engedélyezett kereten belül biztos volt, hogy a tervezett könyvek meg is jelennek. Most minden oly bizonytalanná vált. Átmenetileg. Mert ugyanakkor felsejlik a remény, a lehetőség is. Hogyha a magyar közösségek megerősödnek, gazdaságilag, anyagilag talpra állnak, megtalálják a maguk kiadóját is. Nem feltétlenül állami, hanem magánkiadót. Elképzelhető, hogy Erdélyben újra lesz egy olyanfajta vállalkozás, mint a Kós Károlyéé volt, a Szépművés Céh, és hogy Szlovákiában a magyar lakosság annyira megerősödik anyagilag is, hogy saját maga tud folyóiratot elindítani, fenntartani, esetleg színházat teremteni.

Az egységes magyar múltban, a magyar szellem egységében gondolkoznak, amelyen belül természetesen külön színek vannak. Az irodalomban is, amelynek bár egy a nyelve, ugyanaz az eszmeisége, mégis meg lehet különböztetni az erdélyi író a jugoszláviai magyar írótól vagy a nyugaton élőtől.

— *Alkalmassint mindegyik kisebbségi magyar irodalomnak megvan a maga hozadéka.*

— Az irodalom egy hagyományból táplálkozik. Ezer év közös tradíciója köt össze bennünket, és csak hetven, illetve harmincnégy év óta létezik a különbözőség. Harmincnégy évet mondtam, mert a forradalom emigránsai '56 után mentek el. Bár ez a kifejezés már nem felel meg a jelenség fogalmi megjelölésének, mert emigránsként mentek el, de most már nem tekinthetjük őket emigránsoknak, hisz azok a célok, amelyeket vallva ők eltávoztak, most itthon megvalósulóban vannak.

Erdélyben a román kultúrával együtt él a magyar, a román kultúrának, folklórnak jobban a közelében van, s ez érezhető a magyar művelődésben is, a délszláv irodalmak erősen avantgárd jellegűek, s avantgárd tendenciájú a jugoszláviai magyar irodalom is. A csehszlovákiai magyar irodalom racionálisabb hangszerezésű; a cseh irodalomban a racionalizmusnak igen nagy hagyománya van. Meg lehet ismerni akár egy lírai versről is, hogy azt Magyarországon élő költő írta, a másiktól, hogy erdélyi, a harmadiktól, hogy Szabadkán élő magyar. Utassy József és Farkas Árpád kortársak, nagyjából rokonthetségek, és rokon a művészi elképzelésük, de azért aki Utassyt olvassa, érzi, hogy magyarországi születésű és neveltetésű költő. Farkas Árpádról is, hogy erdélyi. Nagy László, Fehér Ferenc, Kányádi Sándor, Tózsér Árpád... mind kitűnő költő és magyar, de a meghatározó alapszín mellett mindben van valami, ami színezi, árnyalja őket: az erdélyiség, a vajdaságiság, a szlovákiaság.

— *Ez lenne az a bizonyos couleur locale, helyi színezet?*

— Igen, sőt ennél még több is, bár talán ebbe is belefoglalhatnánk. Különbben a fogalom körül vita is volt az elmúlt időszakban. Mert sok tekintetben a múlt század végi pozitívizmusra utal vissza. A tények meghatározó erejére. De ebben igazság rejlik, mert a történelmi és a földrajzi környezet együtt valóban meghatározó erő. Azzal a megjegyzéssel, hogy nem csak egy történelmi, illetve földrajzi környezet létezik.

— *Nemcsak igen jól ismered a magyar kisebbség és a szórvány magyarság irodalmát, szellemi életét, hanem gyakran el is látogatsz hozzájuk.*

— Ha csak lehet, megyek mindenüvé, amerre magyarok élnek.

— *Hitet önteni beléjük?*

— Nem csupán azért. Érdekel az irodalom maga, az, hogy a különböző égtájakra került magyar irodalom miképpen mozdul, színeződik. Ez tudományos problémaként is rendkívül érdekes. Figyelni, hogy ugyanaz a mag más éghajlat alatt milyen termést hoz.

Természetesen erősen él bennem, hogy én is magyarnak tudom magamat, az is vagyok, más lenni sem tudnék. Látni akarom, hogy él a Magyarországból kiszakadt magyarság, amelynek leghűbb tükrözője az irodalom. Ebben az is benne van, amit az előbb jeleztél: szeretném az emberek hitét erősíteni, hogy érdemes magyarnak maradni.

— *És milyenek a tapasztalatok?*

— Sokfélék. Egyik helyen izmosodik, a másikon csökken, sőt ugyanazon a helyen is egyik évben ígéretesnek mutatkozik az irodalmi termés, a másikkban pedig visszaesőben, hanyatlóban lévőnek tűnik. Ez jobbára a történelmi moz-

A mostani idők átmenetileg sok nehézséget hoznak, de remélhetőleg a következő esztendőekben az egyéni kezdeményezések révén, a magánerő segítségével mégiscsak előbbre haladhat a nemzetiség. Önmaga fenn- és megtartójává válhat, az esetleges állami korlátozásokkal szemben is. Mert nem kizárt, hogy az állam — akár egyik, akár másik területen — polgári mezben is változatlanul a kisebbség ellen ható törvényeket fog hozni. Ám ha a kisebbség gazdaságilag megerősödik és az egyesülési törvény szerint szerveződhet, az ellene irányuló intézkedéseket is sikeresebben tudja ellensúlyozni.

— *Nemrég Kolozsváron jártam, és az RMDSZ egyik embere arról panaszkodott, hogy a román kormány azt tervezi; a vissza nem igényelt földparcellákból állami földalapot hoz létre, amivel maga gazdálkodik: a más megyékben földtulajdon nélkül maradt parasztok között osztaná szét. Eszerint a kalotaszegi magyar falvakba az ókirályságból és Moldvából román családokat telepíthetnének oda, gyengítve a települések magyar jellegét. Ezért faluról falura, házról házra jártak, hogy meggyőzzék őket: minden család kérje vissza a földjét.*

— Ez részben román belpolitikai kérdés. Minden bizonnyal Románia arra törekszik, hogy növelje a románok arányát és erejét, ahol csak tudja. De egyáltalán nem biztos, hogy ez a vállalkozása sikerülni is fog. Elképzelhető, hogy Kalotaszegre román parasztokat telepít, ám az is elképzelhető, hogy a kalotaszegi román parasztok elmagyarosodnak a magyar környezetben. Erről nekem nem lehet határozott véleményem. De az biztos, hogyha a székely parasztság visszakapja a földjét, kulturálisan is megerősödhet. Ahogy Székelykeresztúron annak idején az unitárius parasztok és az unitárius kismesterek kollégiumot építettek és tartottak fenn a maguk erejéből, ugyanúgy az is elképzelhető, hogy most építenek egy második, harmadik vagy negyedik kollégiumot. A kisebbség gazdasági megerősödését önállóságában való megerősödése követheti. A nemzeti kisebbség szempontjából ez rendkívül lényeges változás, hisz a két háború között is az erdélyi magyarság szellemiségének megtartója a kisbirtokos parasztság és a kisiparosság volt, amelyik a maga szakértelmével, munkájával, áldozatkészségével az intézmények fennmaradását biztosította.

— *Dr. Csiha Kálmán, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke örömmel újságolta, hogy Kolozsváron újraindult a Református Kollégium.*

— Ez öröndetes példa, hogy Csiha Kálmánék máris újraindították a református középiskolát, 300 diákkal. Még nem az ősi épületben, nehéz helyzetben vannak, rossz körülmények között dolgoznak, de léteznek.

— *Arról már szó esett, hogy milyen a kisebbség és a szórványmagyarság viszonya Magyarországhoz, micsoda változatos képet hordoznak tudatvilágukban az anyaországról. De vajon, milyen az önszemléletük, milyennek látják ők saját magukat?*

— A szomszédos országokba szakadt magyarság más helyzetben van, mint a nyugaton élő. Az alaphelyzet más. Akik a szomszédos országokban élnek, nem maguk választották, hol élnek, hanem a történelem húzta meg a határt. Akik nyugaton élnek, azok nagyobb része önként távozott, okkal vagy ok nélkül. Akik a szomszédságban élnek, az apjuk, nagyapjuk, dédapjuk, ősök földjén élnek. Többnyire tömbben, vagy ha szétszórtságban is, mint Erdély román többségű vidékein, vagy Csehszlovákiában szlovák többségű vidéken, itt van Magyarország a közelben. A rádió, a televízió műsora majdnem mindenüvé eljut. A nyugaton élőknek más a helyzete. Mert vannak ugyan olyan városok, ahol a magyarság nagyobb lélekszámban él — New Yorkban legalább nyolcvanezer magyar lakik, New Jerseyben még most is vannak magyar utcák —,

de vannak olyan települések is, ahol mindössze néhány vagy csak egy magyar család él. Idegen környezetben, más hagyományok között.

Akik a szomszédban élnek, azok a dolgok természetes rendje szerint tudják magukat a magyar történelem részének, folytatásának. Akik távol élnek, ők is így tudják természetesen, de nekik azt kell tapasztalniuk; az unokák már nem biztos, hogy értik a nagyapák nyelvét.

Magyarország mint politikai fogalom sokféle lehet a számukra, de mint szellemi egység, valamennyiüknél rokon. A magyar kultúra mindenekelőtt Magyarországon él, és külföldön is csak úgy élhet, ha van Magyarország. Ebben egységesek, legalábbis a gondolkodó emberek.

— *Ilyen módon Magyarországnak erkölcsi kötelessége gondoskodni róluk, kisugározni feléjük az anyanyelvi kultúrát...*

— *Elemi kötelessége.* Sokáig nem tehetette, nem tette. A békeszerződésben a kisebbségekről nem volt hangsúlyos szó, az illető országok belügyének tekintették; a munkásmozgalom gyakorlatában a pártok belső ügyének. Ez a helyzet minálunk két-három évvel ezelőtt megszűnt, amikor a Németh Miklós-kormány idején Szűrös Mátyás bejelentette, hogy Magyarország magyarnak tekinti a bárhol élő magyart, ha vállalja magyarságát.

Ez azt jelenti, hogy Magyarország erkölcsi feladata a bárhol élő magyarságot is képviselni, és hogy olyan szellemi erőt sugározzon feléjük, amit a bárhol élő magyarság is örömmel fogad. Egy Ady-kép ötlük fel bennem. Ő beszélt egyik versében a templomépítésről. A templom minden népnek nagy szimbóluma. A magyar kultúra temploma Magyarországon épül, de ehhez bárholonnan lehet téglákat adogatni. Németh László szerint úgy kell a templomot építeni, hogy arra a bárhol élő magyarságnak érdemes legyen visszatekinteni. Hogy ime, ez az a templom, amelyhez, a maga módja szerint — anyagilag, szellemileg, érzületileg — ő is adott téglákat. Ez az egységes templom a magyarság temploma ama egységes égbolt alatt, amelyről a legelején beszéltünk.

— *A kisebbségi magyar írók is sok szép téglát adtak a magyar irodalom templomához.*

— *A magyar irodalom gazdagságának ez az egyik magyarázata.* Mondhatnám: tragikus gazdagság. Aki csak magyarul olvas, az is a világ szinte minden dögéről tudomást szerezhet. Mert ez a sokágú magyar irodalom mindenről közvetít valamit, és ezek az irodalmi alkotások közelítik a szomszédos, sőt a nem szomszédos népek érzületét is. Mindazt, amiben ezek az irodalmak születtek. Például a nyugati magyar irodalom ilyen vagy amolyan módon közvetített sok modern áramlatot a magyar irodalomban.

A fordításiirodalom is nagyon érdekes és értékes eredményeket hozott. A magyar fordításiirodalom az egyik leggazdagabb a világon.

A románnak a magyar a második anyanyelve, hisz majdnem minden román művet lefordítottak magyarra, ami arra érdemes. A szlovák, a szerbhorvát irodalomnak ugyancsak a magyar a második anyanyelve. Csuka Zoltán például egymaga százhusz művet fordított magyarra. Ez persze szükségből eredt, mert a magyarság más nép életterületébe ágazódott be. De a magyar irodalom amúgy is érzékeny volt a nagyvilág irodalmára. Ismeretes Babitsnak az a megjegyzése, hogy melyik a legszebb magyar vers? Shelley: Óda a nyugati szélhez, Tóth Árpád fordításában.

Szinte minden magyar író, aki Romániában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában s másutt él, fordítja is annak az irodalomnak a remekeit. Még a fordításiirodalomban is értékeset nyújtott a kisebbségi magyar irodalom. Természetesen

mindenekelőtt az eredeti természettel gazdagította a magyar irodalmat. Gondoljunk csak Tamási Áronra, Kuncz Aladárra, Dsida Jenőre, vagy a '45 utáni irodalomból Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád műveire. A két háború közötti csehszlovákiai magyar irodalmat olyan nevek fémjelzik, mint Győry Dezső és Fábry Zoltán; a háború utánit pedig Dobos László és Duba Gyula. A jugoszláviai magyar irodalomban pedig Herceg János meg Fehér Ferenc neve ragyog.

— *Az imént azt mondtad, hogy a nemzeti kultúra alappillére az anyanyelv. Azt hiszem, hogy ebben senki sem kételkedik. De hogy van az, hogy sokszor olyanok is ragaszkodnak nemzetiségükhöz, akik már rég elvesztették az anyanyelvüket? Például a katalánok és a baszkok? . . .*

— Számos olyan eset van, hogy a gyermekek nem tudnak magyarul, noha a szülők a magyar irodalom vonzásában élnek, esetleg a magyar irodalom alkotói is. Nem tudok lelkesedni az ilyen esetekért, de megértem. Az apa olyan környezetbe kerül, ahol a feleség sem beszél magyarul. Az apa idejét és energiáját pedig más feladatok kötik le.

De az is előfordul elég gyakran, hogy a második vagy a harmadik nemzedékben fölébred az ősök iránti érdeklődés. A gyermeknek már több az ideje, mint az apának vagy nagyapának volt, és tudni szeretné, hogy a gyökerek honnan erednek, amelyekből ő is érkezett. Ez el szokott jutni néha a nyelv megtanulásáig, ám sokszor megreked a néprajzi, a zenei ismerkedés kezdetén. De már ez is valami.

A magyar történelem is ismer olyan mozzanatokat, amikor nem magyar nyelven vívták a magyarságért való harcot. A román politikusok a század elején Erdély megszerzéséért való harcot magyarul vívták a magyar parlamentben. A magyar parlamentben sokszor magyarul hadakoztak a szlovák érdekekért.

A nyelv a legfontosabb dolgok egyike. Változatlanul érvényes: nyelvében él a nemzet. De az is igaz, hogyha a nyelvével el is veszíti, az egyes, egy nemzet érzülete úgy is megmaradhat.

A nyugaton élő magyarság minden bizonnyal apadni fog. A fiak, az unokák nyelvtudása kevesebb lesz, esetleg semmi sem lesz, de még akkor is, más nyelv segítségével is hordozhatják a magyar tudatot. És segíthetnek a maguk magyar nyelvével itthon őrizők dolgában. Abban bizakodom, hogy az Amerikában vagy másutt nyelvüket elvesztő unokák és dédunokák közül is sokan a magyarság ügyének a vállalói lesznek.

ANISZI KÁLMÁN